
TÜRKİYE'DE NÜFUS VE TOPLUM

Editör
Mehmet Fatih AYSAN

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
**NÜFUS VE
VATANDAŞLIK İŞLERİ**
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

TÜRKİYE'DE NÜFUS VE TOPLUM

Editör

Mehmet Fatih Aysan

Katkıda Bulunanlar

Zeynep Selen ARTAN

A. Betül AYDIN

Şefik AYGÖL

Mehmet Fatih AYSAN

Kazım BAYCAR

Pelin ÇAĞATAY

A. Çağatay DİKMEN

A. Banu ERGÖÇMEN

Mehmet Ali ERYURT

Ali GÜL

Ceren Gülser İLİKAN RASİMOĞLU

Nedim İPEK

Yunus KAYA

Faruk KESKİN

İsmet KOÇ

Hamza KURTKAPAN

Murat Anıl MERCAN

Emine ÖZMETE

Suvat PARİN

Nuri TINAZ

Ömer TORAMAN

Ahmet Sinan TÜRKYILMAZ

Ayşe YETİŞ BAYRAKTAR

ISBN: 978-625-8260-00-7

Tasarım

Sercan Arslan

Baskı Hazırlık

Yeditepe Yayınevi

Sertifika No:49829

Baskı-Cilt

Vizyon Basımevi Kağıtçılık San. ve Tic Ltd. Şti.

Beylikdüzü OSB Orkide Caddesi No:1 /Z Beylikdüzü/İstanbul

Sertifika No: 52098

19. VE 20. YÜZYILLARDA OSMANLI'DA GÖÇ VE İSKÂN FAALİYETLERİ

Nedim İPEK

GİRİŞ

Toplumun yaşadığı coğrafyada oluşturduğu siyasi teşkilatlanmaya devlet adı verilir. Tanımdan anlaşılacağı üzere devlet; toprak, toplum ve otoriteden oluşur. Ulus devletlerde bu kavramlar, vatan, ulus ve devlet kelimeleri ile tanımlanmıştır. Bu unsurlar, geleneksel dönemde Osmanlı bürokratları tarafından “memalik-i şahane”, “memalik-i mahrusa”, “reaya”, “tebaa” ve “devlet” şeklinde tanımlanırken; Tanzimat döneminden itibaren özellikle aydın kesimin popüler ve akademik yazılarında “vatan”, “millet” ve “devlet” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

Nüfus, belirli bir zamanda bir bölgede yaşayan insan sayısı olarak tanımlanmaktadır. Devletler, nüfusun yapısı ve miktarına göre iç ve dış politikalarını belirlemektedir. Nüfus politikaları üç grupta toplanabilir: (1) Nüfus artışının sürekliliğini sağlamak, (2) az ve nitelikli nüfus veya (3) optimum adı verilen refah seviyesi düşürülmeden elde edilecek en yüksek nüfusu yakalamak (Özoğuz, 1972-1973: 45-48).

Rönesans öncesi Avrupa'da seçkinlere bekaret tavsiye edilirken nüfus artışının sağlanması için geniş halk kitlesinin evlenmeleri ve çocuk sahibi olmaları teşvik edilmiştir. Ancak bu anlayış, sanayileşme ve şehirleşme ile değişmeye başlamıştır. Zira çocuk, şehir yaşamında ailenin masraflarını arttıran unsur olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle, emek gücüne ihtiyaç duyan köylüler çok çocuklu olmayı tercih ederken şehirde ikamet edenler bunu yük olarak algılamışlardır (Le Bon: 1937: 5).

Dünyanın nüfusu, 19. yüzyılda 1 milyar iken 20. yüzyılın başlarında 1.6 milyar kadardır. Bu süreçte Avrupa ülkelerinin nüfus geli-

şimi birbirinden farklı seyretmiştir. Örneğin İngiltere, Almanya ve Rusya'da nüfus artarken, Fransa'da durağan bir hal almıştır (İkdam, 1903, 4 Nisan-20 Haziran). Fransa'nın bu durumunu çağdaş kaynaklar, evlilerin genel nüfus içerisindeki payının düşmesine (İkdam, 1901, 19 Nisan) ve ebeveynlerin birden fazla çocuk sahibi olmak istememesine bağlamıştır (İkdam, 1900, 6 Kanunsani)

Nüfusun azalmasının bir diğer sebebi savaşlardır. Savaşlar, bir yandan doğumun düşmesine neden olurken diğer yandan ölüm vakalarının artmasına sebebiyet vermektedir. Buna karşıt olarak, barış döneminde ise evlilik ve doğum vakaları artmaktadır. Böylece, belirli bir süre sonra nüfus, dengesini tekrar sağlamaktadır. Buna "gedik örtme" adı verilmektedir. Bunlara ek olarak nüfus yapısını etkileyen başka bir husus da özellikle savaşlar esnasında veya ardından yapılan kitlesel boyuttaki göçlerdir.

Bu çalışmada, 1774-1914 yılları arasında Osmanlı topraklarında içe ve dışa dönük olarak gerçekleşen göçler dört ana başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak, söz konusu dönemde göçü teşvik eden sebepler özetlenecektir. İkinci bölümde Küçük Kaynarca Antlaşması ile I. Dünya Savaşı arasında Osmanlı topraklarına sığınan Müslüman muhacirlerin iltica ve göçleri kronolojik olarak ana hatları ile tanımlanacaktır. Ardından, Osmanlı Devleti'ne sığınan mülteciler ile Osmanlı topraklarını terk eden Rum, Bulgar ve Ermeni göçleri işlenecektir. Bu çerçevede makalenin son bölümünde, Osmanlı Devleti'nin nüfus, göç ve iskân politikaları ile kültürel ve toplumsal kimliğe etkisi değerlendirilecektir.

GÖÇLERİN SEBEPLERİ

Bir kişi, grup ya da toplumun bir yerleşme alanından bir diğerine; bir ülkeden bir diğer ülkeye yönelik sürekli veya süreli yer değiştirmesine göç adı verilir. Göç sebeplerini itici ve çekici olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. İtici sebepleri; kişinin siyasî ve medeni haklardan mahrum edilmesi, ibadethane ve mezarlık gibi kültürel mirasının tahrip edilmesi, değerlerini koruyamaması ve asimilasyon gibi uygulamalar veya kuraklık, kıtlık, bulunduğu yerde geçimini

temin edememesi gibi unsurlar oluşturur. Göç edilen yerin verimli olması, ilgili devletin göçü teşvik etmesi, kişinin değerlerini yaşatmasına imkân vermesi ise çekici sebepler arasında yer almaktadır.

1750-1900 yılları arasında Osmanlı toprakları yoğun bir göç hareketine sahne olmuştur. Öyle ki işgal edilen Kuzey Afrika, Kırım, Kafkaslar ve Balkanlardan Osmanlı topraklarına çok sayıda mülteci ve muhacirler gelmiştir. Bu göçlerin bir kısmı Türk ve Müslümanların vatan anlayışından kaynaklanmaktadır. Türk toplulukları gerek İslamiyet öncesi gerekse İslami dönemde gelenek ve göreneklerini yaşayabildikleri toprakları vatan bellemişlerdir. Değerlerinin özünü koruyamayacakları bir durumda mücadele bayrağını açmışlar; başarılı olamama halinde ise gelenek ve göreneklerini yaşayabilecekleri yerlere göç etmişlerdir.

18. yüzyılın son çeyreğinde Kırım, nüfusunun ezici çoğunluğunu Müslüman Türklerin oluşturduğu bir coğrafyadır. Kırım Hanlığı halkın iradesine rağmen Osmanlı idaresinden koparılarak müstakil hale getirilmiş; 1783'te ise işgal edilmiştir. İlerleyen yıllarda, işgal sahası Güney Kafkasya'ya kadar genişletilmiştir. İslav İttihadi ve Kafkas Müslümanlarını Hristiyanlaştırma cemiyetleri vasıtasıyla bu alanlara Slavlar yerleştirilmiş ve yerli Müslümanlar göçürülerek Hristiyanlaştırılmaya ve Slavlaştırılmaya çalışılmıştır. Göç etmeyen Müslüman ailelerin çocuklarının yatılı okullara kaydedilmesi, ana dillerinin yasaklanması ve dini eğitim ve faaliyetlerinin kısıtlanması gibi uygulamalarla Müslümanlar Ruslaştırılmaya çalışılmıştır. Hristiyan olmayan unsurlar, "yasaklı" denilen bir vergiyi ödemek ve "kamu hizmeti" adı altında çeşitli yükümlülükleri yerine getirmek zorunda bırakılmıştır. Bu uygulamalara direnenler ya katledilmiş ya da sürgüne gönderilmiştir.

Batılı devletlerin şark meselesi olarak tanımladığı politikalarının temel ilgi alanı, Osmanlı toprakları ve idaresidir. Bu projenin ilk aşamasında, Osmanlı otoritesinin sona erdirilmesi, Batı'nın siyasî ve iktisadi desteğine muhtaç yeni pazarların oluşturulması, Ortodoks kilisesinin milliyet esasında parçalanması beklentileri bulunmaktadır. Bu bağlamda, 1833-1879 tarihleri arasında Yunan, Rumen, Bulgar ve Sırp grupların müstakil kiliseleri kurulmuştur.

Projenin ikinci aşamasında, bu kiliselerin cemaatlerinin bulunduğu yerleri millî devletlere dönüştürmek amacıyla politikalar üretilmiştir. Millî devletlere dönüşüm projesinin başarılı olması için Müslim-gayrimüslim arasındaki barışın bozulması gerekmiştir. Bu amaçla, Hristiyan topluluklara yönelik eğitim ve kültürel faaliyetlere girişilmiştir. Tedhiş örgütleri vasıtasıyla toplumun can ve mal güvenliğine tecavüz edilmiştir. Nihayetinde emperyalist bir ordu veya orduların, Osmanlı idaresine müdahalesi gündeme gelmiştir (İpek, 2007: 11-28). Sonunda, 1829 Edirne ve 1878 Berlin Antlaşmaları ile Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan müstakil hale gelmiştir. Ancak, aynı coğrafyada yaşayan Boşnak ve Arnavutlara böyle bir imkân sunulmamıştır. Aksine, Bosna-Hersek, Avusturya'nın işgaline terk edilmiştir. İsyân süreçlerinde asilerin ve çete mensuplarının, savaşlar döneminde işgalci kuvvetlerin ve Balkanlar'da kurulan yapay ulus devletlerin "etnik arındırma" olarak adlandırılan soykırım siyasetleri, Balkanlar'dan Anadolu'ya kitlesel göçlere sebebiyet vermiştir.

Avrupa devletlerinin, 1830-1912 sürecinde işgal ettiği Osmanlı hakimiyetindeki Kuzey Afrika topraklarında yaşayan halkın kahir ekseriyeti Müslümandır. Belki de yeter sayıda gayrimüslim nüfus yaşamadığı için bu bölgede ulus devlet kurma projeleri devreye konulmamıştır. Buna ek olarak, Kuzey Afrika'da işgal edilen alanlardan Anadolu ve Suriye'ye yönelik göçler yaşanmıştır. Bu göçlerin Kırım, Kafkas ve Balkanlar'daki gibi kitlesel bir boyut kazanmamasının sebebi, gayrimüslim unsura dayalı ulus devletlerin kurulmamasıdır.

Osmanlı coğrafyasından dışarıya göç, daha ziyade ikinci bir devletin, göçü teşvik ve tahrik etmesiyle ortaya çıkmıştır. İşgal edilen bölgelere yerleştirmek üzere Hristiyan nüfusa ihtiyaç duyan Rusya, Osmanlı uyruklu gayrimüslimleri göç etmeye zorlamıştır. Neticede, Balkanlar'dan Bulgarlar, Anadolu'dan ise Rumlar ve Ermenilerin bir bölümü Kırım ve Kafkaslara göç etmişlerdir. Bu göçlerin itici güçlerini; tasarruf edilen arazinin geçimi temin edecek büyüklükte olmaması, Doğu Anadolu ve Karadeniz'de mevcut maden ocaklarının kapanması sonucu işsizliğin ortaya çıkması, verginin tahsil şekli ve bazı idari birimlerdeki yöneticilerin uygunsuz davranışları, Rum

piskopos ve papazların tutumları, başıboş Arnavutların davranışları, asayişin bozuk olması, göç kararı alan grupların diğer etnik unsurlarla aralarında ortaya çıkan husumet ve askerlik yükümlülüğü oluşturmuştur. Buna ek olarak, Osmanlı coğrafyasından Rusya'ya sadece geçim endişesiyle mevsimlik göç edenler de mevcuttur. İş sorununa daha kesin bir çözüm arayanlar ise göç edilecek ülke olarak Amerika'yı tercih etmişlerdir (İpek, 2006).

MÜSLÜMAN MUHACİRLER (1750-1914)

1767-1914 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında gerçekleşen isyanlar ve savaşlar neticesinde Osmanlı hâkimiyetinden çıkan yerlerden hâlâ devletin askerinin bulunduğu topraklara yönelik kitlesel boyutta göçler gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen söz konusu göçler bu bölümde kronolojik sırayla tanımlanacaktır.

Kırım Muhacirleri

Kırım, Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile halkın tepkisine rağmen bağımsız bir devlete dönüştürülmüştür. Bunu takiben, 1774-1783 yılları arasında ülkede iç çatışmalar hiç eksik olmamıştır. Bu süreçte pek çok Kırımlı idareci, asker ve halk, Osmanlı topraklarına iltica etmiştir. 1783'te Kırım'ın işgal ve ilhakının ardından çarlık idaresinin ilk işi; hakimiyetlerini benimsemeyeceklerini düşündüğü Kırım hanedanı Girayları, kendilerine karşı ön saflarda savaşan beylerle mirzaları ve diğer ileri gelenleri Osmanlı topraklarına sürmek olmuştur. Ayrıca halkı da tedrici bir şekilde göçmeye zorlamıştır. Bu grupların tahliye edeceği yerlere ise başta Slavlar olmak üzere sair Hristiyan unsurlarının yerleştirilmesi planlanmıştır.

Kırım Türklerinin göçü, 1783'ten 1914'e kadar (savaş dönemlerinde kitlesel boyutta olmak üzere) sürekli yaşanmıştır. Bu tarihler arasında, Türklere yönelik fiili ve psikolojik baskı uygulanmış ve Türklerin Rusya'nın iç kesimlerine sürülecekleri söylentileri yayılmıştır. Bundan ilk etkilenenler, Deşti Kıpçak bozkırında yaşayan ve Kırım ahalisinin en önemli unsurlarından olan Nogaylardır.

Başta İsmail Gaspralı olmak üzere, Kırım aydınları, sosyal yıkım olarak gördükleri göçü önlemeye çalışmıştır. Göç yolculuğuna çıkanların çoğu yollarda ölmüş; sağ kalanlar ise Anadolu ve Rumeli'ye yerleştirilmiştir. Bunlar Doksan üç Harbi'ne müteakip tekrar göç yollarına düşmüştür. Neticede, 1.8 milyon Kırım Türk'ü yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır (Saydam, 1997; Kırımlı, 2012).

Kafkasya Muhacirleri

Rusya, 1552-1783 yılları arasında Kazan'dan Kuban Nehri'ne kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına almış ve bu durum Rus-Çerkes çatışmasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte, Kuban sahasındaki Müslümanlar genel bir kıyıma uğratılmıştır. Katliamdan kurtulanların bir kısmı Kuban'ın sol sahiline sığınırken, bir kısmı da Ruslar tarafından Kırım Türklerinin terk ettiği topraklara göç etmeye zorlanmıştır. Kırım Savaşı sonrasında Kafkasya'da rahatlayan Rusya, Kafkas toplumlarına karşı uzun yıllar sürecek olan saldırılara başlamıştır. Ancak İmam Mansur ve Şeyh Şamil liderliğinde bir avuç Müslüman mücahit, Rus saldırılarına karşı direnmiştir. 1859 yılında Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla Müslümanların Ruslara karşı olan direnişi kırılmış; bu direniş, 1864'a gelindiğinde sona ermiştir. Özellikle bu tarihten itibaren Kafkas toplulukları, hür olmak; can, mal ve ırzlarını muhafaza edebilmek amacıyla göçe karar vermiştir. 1856-1876 yılları arasında göç eden Kafkasların sayısı hakkında verilen rakamlar mevcut çalışmalarda 600 bin ile 2 milyon arasında değişmektedir.

Rum İsyanı ve Göç

1821 Rum isyanına müteakip Fransa, İngiltere ve Rusya'nın askerî ve diplomatik desteği sonrası Yunanistan'ın bağımsızlığı Osmanlı idaresi tarafından tanınmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Yunanistan; Attik, Mora, Eğriboz, Kuzey Sporat ve Kiklat Takımadaları üzerinde kurulmuştur. Bu sahada yaşayan yaklaşık 90 bin kişilik Müslüman nüfusun çoğu, 1821-1833 yılları arasında katledilmiştir. Katliamdan kurtulanlar ise ocaklarını terk edip başta Anadolu

sahilleri ve İstanbul olmak üzere daha güvenli yerlere göç etmiştir (İpek, 2006: 79-94; Örenç, 2009).

1828-1829 Göçleri

Osmanlı-Rus Savaşları esnasında Rumeli, Kafkasya ve Anadolu'da cephe ve cephe gerisindeki topluluklar yerlerinden oynatılmıştır. Rumeli'deki Müslümanların bir kısmı güvenli bölgelere çekilmiştir. Mültecileri ilk fırsatta yerlerine göndermeye çalışan Bâbîâli bürokrasisi, dönmek istemeyenleri Anadolu'daki köy ve kasabalara yerleştirmiştir. Bu savaş esnasında Anapa, Ahıska, Erzurum, Kars, Gümüşhane ve Bayburt civarından da çok sayıda Müslüman ahali, yaşadığı yeri terk ederek Sivas, Amasya ve Tokat'a şehirlerine çekilmiştir.

Cezayir ve Tunuslu Muhacirler

1830 yılında Fransa'nın Cezayir'i işgali sonrasında yaklaşık 200 bin Müslüman Tunus'a sığınmıştır. İşgal sahasındaki Cezayirli, iç bölgelere çekilerek Emir Abdülkadir'in liderliğinde Fransızlara karşı direnmiştir. Emir Abdülkadir Fas'a iltica edince, kendisini destekleyen Cezayirli de Suriye ve Anadolu'ya göç etmiştir. İşgal döneminde, Cezayir'in sahil şeridinde 750 bin nüfuslu Fransız, İtalyan, İspanyol ve Maltalılardan oluşan bir koloni ortaya çıkmıştır (İpek, 2006: 231-44). Cezayir'den sonra Tunus'u da işgal eden Fransa, benzer politikaları burada da uygulamıştır. İşgale karşı direnen 100 bini aşkın Tunuslu, Trablusgarp vilayetine geçmiştir. Bunların büyük bir kısmı 1884'te memleketlerine geri dönmüştür. Az sayıda Tunuslu ise Anadolu'ya göç etmiştir.

Doksanüç Harbi Muhacirleri

Rusya, 1877-1878 Savaşı esnasında işgal ettiği Tuna vilayeti topraklarında Bulgar idaresini kurmak amacıyla Prens Çerkasky'yi görevlendirmiştir. Çerkasky, bir yandan Bulgarları silahlandırırken, bir yandan da Müslümanları silahsızlandırarak Müslüman nüfusu yok etme yöntemlerini uygulamaya koymuştur. Bununla birlikte, Bulgar, Rus ve Kozaklar müşterek kitle imha harekâtı başlatmıştır. Neticede, yüz binlerce Müslüman yok edilirken hayatta kalabilen-

lerin çoğu muhacir konumuna düşmüştür. Müslümanlar, göç yollarında da Rus askerleri, Bulgar çeteleri ve Kozak süvarilerinin saldırılarına uğramıştır. Bunların en meşhuru, Ocak 1878'de Skobelef'in emrindeki Rus ve Kozak birliklerinin Harmanlı'da 20 bin arabalık bir muhacir konvoyuna çocuk ve kadın ayrımı yapmaksızın saldırımlarıdır. Katliamdan kurtulabilenler soğuk ve açlıktan ölmüştür.

Bu süreçte bölgede yaşayan Osmanlı nüfusun 500 bini katliam, açlık ve soğuktan kırılmıştır. Kurtulmayı başarabilen 1.2 milyon kişi ise Şumnu, Makedonya, Batı Trakya, Rodoplar ve İstanbul'a sığınmıştır. Savaş sonrası yurtlarına dönmek isteyen muhacirler, mümkün meretebe Rumeli topraklarına yerleştirilmiştir. Geri kalanı zorunlu olarak Anadolu vilayetlerine sevk edilmiştir. Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'ne sözde bağlı Bulgaristan Eمارeti kurulmuş ve buradaki Türklere azınlık hakları verilmiştir. Bulgar idaresi, bir yandan savaşa rağmen yurtlarını terk etmeyen Türkleri göçe zorlayarak etnik temizlik yapmak isterken, diğer yandan Bulgarları çoğunluk hale getirmek için diğer ülkelerdeki soydaşlarını Bulgaristan'a göçe teşvik etmiştir. Bu politikaların sonucunda, bölgedeki Türk nüfusu %40'lardan %9,1'e kadar gerilemiştir. 93 Harbi'nin bir diğer cephesi de Kafkaslar ve Doğu Anadolu topraklarıdır. Berlin Antlaşması'yla Erzurum ve Trabzon vilayetlerinde 700 bin kişinin meskûn olduğu 36 bin km² genişliğindeki arazi de Ruslara terk edilmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak, 1877-1900 yılları arasında, Doğu Anadolu ve Kafkasya'dan en az 300 bin kişi göç etmiştir (İpek, 1994).

Boşnak Muhacirleri

1870'li yıllarda Bosna-Hersek'in nüfusu 1 milyonu aşmıştır. Bu nüfus, aynı kökenden gelmesine rağmen mezhep, din ve kültür farklılıkları yönünden Ortodoks Sırp, Katolik Hırvat ve Müslüman Boşnak olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bu grupların nüfus itibarıyla birbirine olan oranı, yıllara göre değişiklik arz etmektedir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Bosna-Hersek nüfusunun %70'i Müslüman, %30'u Hristiyan'dır. Avusturya, Berlin Antlaşması'na istinaden işgal ettiği bu topraklarda ilk etapta bir "Bosna ulusu" oluşturmaya çalışmıştır. Bu girişim başarılı olmamış; aksine, Boşnak-Sırp düşmanlığını körüklemiştir. Avusturya, aynı zamanda, Müslümanları

göçe zorlamak için bir yandan vergi oranlarını arttırırken diğer yandan taşınmazları kamu yararı iddiasıyla istimlak edilmiştir. Hususi cemiyetler aracılığıyla yetişkin Müslümanları Katolikliği kabule zorlamış ve yeni açılan okullarda eğitim çağındaki Müslüman çocuklara Hırvat ve Alman kültürünü dayatmıştır.

Bu yöntemlerle toplumun kültürel yapısının değiştirilemeyeceği anlaşılınca etnik temizliğe başlanmıştır. Bu politikadan korunmak isteyen Boşnaklar, çareyi göç etmekte bulmuştur. Kitlesele bir göçü önlemek isteyen ve Avusturya nezdinde diplomatik temasa geçen Babiali, bireysel göç taleplerini kabul etmiştir. Neticede, 1882-1900 yılları arasında Bosna-Hersek'ten Osmanlı topraklarına 120 bini aşkın muhacir gelmiştir. Bunların yaklaşık yarısı daha sonra ülkelerine dönmüştür. Boşnak muhacirlerin göç hareketleri 1900'den sonra oldukça yavaşlamıştır. Sonuç olarak, 1910 yılı itibarıyla Bosna-Hersek nüfusunun %43'ü Ortodoks, %32'si Müslüman ve %22'si de Katolik olarak kaydedilmiştir (Gündüz, 2012).

Girit Muhacirleri

1820'lerde, Girit adasında 129 bin Hristiyan ve 160 bin Müslüman bulunmaktadır. 1821'de Mora isyanına destek veren Giritli Rumlar, 1865'e kadar üç kez isyan etmiş; 1866'da ise geçici bir hükümet kurarak Yunanistan'a ilhak kararı almıştır. Sorun, adaya adeta özerklik statüsü tanıyan fermanla aşılmaya çalışılmıştır. Kendilerine tanınan ayrıcalıklarla yetinmeyen Giritli Rumlar, 1878 ve 1888'de isyan etmiştir. Şubat 1897'de adayı ilhak kararı alan Yunanistan, 21 Aralık 1898'de Yunan Prensi Yorgi'yi Girit valisi olarak atamıştır.

Ada Rumları, Müslüman halka karşı kaba kuvvete başvurmuştur. Kırsal kesimde kendini güvende hissetmeyen Müslümanlar öncelikle sahildeki kasaba ve limanlarda toplanmıştır. Adada can ve mal güvenliklerinin kalmadığı kanaatine varanlar ise Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Osmanlı idaresi, bu göçü önleyememiştir. 5 Ekim 1908 tarihinde Girit meclisinin Yunanistan'a iltihak kararı, söz konusu göçe ivme kazandırmıştır. Neticede, Müslümanların toplam nüfustaki payı 1912 yılında %9'a kadar gerilemiştir (Adıyeye, 2000). 1897-1924 yılları arasındaki muhaceret ve mübadele

dönemlerinde, Menekşe'nin (2018) tahminine göre toplam 83 bin Giritli Müslüman Anadolu'ya göç etmiştir.

Trablusgarp ve Bingazi Mültecileri

İtalya, 1911 yılının Eylül ayında Trablusgarp'a saldırmış ve hemen ardından Tobruk, Derne ve Bingazi'ye asker çıkarmıştır. 1912 yılının Nisan ve Mayıs aylarında ise adaları işgal etmiştir. Bu gelişmeyi takiben bölge halkı çevre ülkelere çekilmiş; yüzlerce aile deniz yolu ile Anadolu'ya geçmeye çalışmıştır. Bu bölgeden göçler, grup ve bireysel bazda kalmıştır (İpek, 2006: 244-256).

Balkan Savaşı Göçleri

1912 yılının Ekim ayında, Balkan devletleri Avrupa'nın desteğinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Cephe gerisinde komitalar, sivil Türk halkını yok etme politikasını uygulamaya koymuştur. Bu süreçte kırsaldaki Müslüman çözümlü şehirlere sığınmakta bulunmuştur. Bu savaş esnasında 200 bin Müslüman Türk katledilmiştir. Ayrıca on binlerce kişi salgın hastalıklar sonucu ölmüştür. Osmanlı Devleti, savaş esnasında 2.3 milyon nüfusun yaşadığı alanı kaybetmiştir. Savaş sonrası mevcut nüfusun %38'i ocaklarında yaşamayı sürdürürken, %62'si katledilmiş veya göç etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde muhacirlerin sayısının 400 bini aştığı kaydedilmiştir (İpek, 2018: 134).

GAYRİMÜSLİM MÜLTECİLER VE GÖÇMENLER

Avrupa ülkelerinde soykırıma maruz kalan Yahudiler ile siyasî baskı gören Macarlar, çareyi Osmanlı topraklarına sığınmakta bulmuştur. Buna karşılık, Osmanlı tebaasındaki gayrimüslimlerin, Rusya'nın teşvik ve tahrikleri neticesinde Osmanlı topraklarını terk ettikleri görülmüştür.

Macar ve Leh Mültecileri

1789, 1830, 1848 ihtilalleri Avrupa'yı siyasî ve sosyal açıdan yeniden şekillendirmiştir. Macarlar, Kossuth'un liderliğinde her ne kadar

1849'da bağımsızlıklarını ilan ettilerse de Rus ve Avusturya kuvvetlerine karşı başarılı olamamışlardır. Başta Kossuth ile birçok yüksek rütbeli asker ve sivil olmak üzere yaklaşık on bin Macar, Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Silahtan arındırılan mülteciler, Vidin kampına yerleştirilmiştir. Avusturya'nın propagandaları neticesinde mültecilerin bir kısmı geri dönmüş, bir kısmı da İslamiyet'i benimsemiştir. İlerleyen süreçte, Macar mültecilerin iskân mahalleri değiştirilmiş ve Vidin kampında bin 400 mülteci kalmıştır (Altınay, 1926).

Rus ve Avusturya'nın ani bir baskın düzenleyip mültecileri kaçırmamasından kaygılanan Babıali, kampı Şumnu'ya kaydirmiştir. Bu süreçte mülteci liderleri, Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında mülteci sorunu kaynaklı bir savaşın çıkması ve Macaristan'ın hürriyetine kavuşması beklentisinde olmuştur. Ancak, bu konuda Avusturya'yla diplomatik bir sorun yaşamak istemeyen Osmanlı idaresi, 1850 yılının Şubat ayında, mülteci liderleri ve ileri gelenlerini Malta, Halep ve Kütahya'ya nakletmiştir. Müslüman olan mültecilerin büyük bir kısmı zamanla kamuda istihdam edilmiştir. Liderlerinin ayrılması üzerine Şumnu'da kalanlar arasında ikilik çıkmış ve bunların bir kısmı Amerika'ya göç etmiştir. Babıali'nin mültecileri iade etmeme konusundaki kararlı tutumu ve Avrupa kamuoyunda buna karşı oluşan olumlu hava, Rusya ve Avusturya'ya geri adım attırmıştır. Uluslararası konjonktürün aleyhine döndüğünü gören Avusturya ve Rusya, tavırlarını ve mülteci politikalarını yumuşatma ihtiyacı duymuştur. Bu durum, Babıali için diplomatik bir başarı olarak sayılmaktadır (Nazır, 2006).

Yahudi Mülteci ve Yerleşimciler

2. ve 4. yüzyıllarda Romalılar tarafından sürgüne tabi tutulan Yahudiler, Asya, Avrupa ve Afrika'ya dağılmışlardır. Ancak, Avrupa'daki Yahudiler, 13. yüzyıldan itibaren sığındıkları ülkelerden kovulmaya başlamışlardır. Nüfusu zenginlik olarak gören Osmanlı Devleti, tehcir edilen Yahudilere sığınma hakkı tanımıştır. Osmanlı Devleti'ne iltica eden Yahudiler, Balkanlar ve Anadolu'ya yerleştirilmiştir. 19 ve 20. yüzyıllarda Siyonist cemiyet liderleri, Yahudileri, Filistin topraklarına yerleştirmeye yönelik geliştirdikleri projeleri II. Abdülhamit'e sunmuştur. Bu projeler Osmanlı idaresince reddedil-

miştir. Buna rağmen 80 bin Yahudi, 1908 yılına kadar Filistin topraklarına yerleştirilmiş ve Siyonistlerce satın alınan arazilerde 33 yerleşme inşa edilmiştir (İpek, 2006). Karpat'ın (2003) tahminine göre, 1862-1914 yılları arası 120 bin Yahudi, Osmanlı topraklarında iskân işlemi görmüştür.

Rum Göçü

1821 yılında Mora, Adalar ve Batı Anadolu Rumları, Osmanlı otoritesine karşı isyan etmiştir. İsyân sonrası Ege adalarına ve Mora'ya kaçan Batı Anadolu Rumlarının birçoğu, af ilan edilmesi üzerine yurtlarına geri geri dönmüştür. Bu ortamı fırsat bilen pek çok Yunan vatandaşı da Batı Anadolu'ya göçerek bu bölgeye yerleşmiştir. Batı Anadolu'da tarımsal alanda emek göçüne duyulan ihtiyaç, söz konusu nüfus için çekici bir faktör olmuştur. Bu göçler, zamanla kitlesel bir boyut kazanmıştır. Öyle ki sadece 1860-1880 yılları arasında göç edenlerin sayısı 200 bine ulaşmıştır. Yunanistan'dan Anadolu'ya yönelik göçler sonucunda, 1914 yılında Batı Anadolu'da Rum nüfusun genel nüfusa oranı %14'e yükselmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon ve Gümüşhane civarındaki gayrimüslimler, Kırım ve Kafkasya'ya göç etmişlerdir. Bu göç hareketinde, Rusya'nın izlediği teşvik politikası da etkili olmuştur. Rusya, göçmenleri dağlık, çorak ve kıraç araziye yerleştirmeye çalıştığı için bazı Rumlar geri dönmek istemiş; Babıali de geri dönenleri eski yurtlarına yerleştirmiştir. Söz konusu Rumların, ilk hasadı elde edinceye kadar ihtiyaçları karşılanmış; hatta giderken sattıkları eşyalardan mümkün olanlarının iadesine veya satın alınan eşyaların taksitlerle ödenmesine izin verilmiştir.

Bulgar Göçü

Rus diplomatları ve Ortodoks din adamları vasıtasıyla göç etmeye özendirilen ve hatta zorlanan 200 bin Bulgar, 1768-1812 yılları arasında Eflak-Buğdan topraklarına geçmiş ve pek çoğu Kırım'a göçmüştür. Ayrıca Ruslar, 1828-1829 Savaşı sırasında işgal ettikleri yerlerdeki Bulgar ve Rumları da göçe zorlamışlardır. Neticede, Rahova ve Yanbolu'daki Rum ve Bulgarlar, bölgede çoğunluğu oluş-

turan Sırpların diğer gruplar üzerindeki yoğun baskısı nedeniyle Kazan'a göç etmiştir. Benzer göçler Kırım Savaşı ve sonrasında da yaşanmıştır. Ruslar, savaş esnasında Vidin ve Silistre'deki Bulgarları Rusya'ya göç etmeye zorlamıştır. 1860'lı yıllarda ise aynı sebeplerden dolayı Sahra, Belgradcık ve Lom kazalarından toplam 12 bin Bulgar, Kalas ve Sünne üzerinden Hocabey'e (Odesa) taşınmıştır.

Babiali, bu göç hareketini durdurabilmek için ilk etapta tefeci baskısını önlemeye çalışmıştır. İkinci olarak, savaş ve işgal dönemlerinde Müslümanlarla gayrimüslimler arasında meydana gelen sürtüşmelerin üzerinin kapatılarak gayrimüslimler için nasihat heyetleri oluşturulmasını ve genel af çıkarılmasını kararlaştırmıştır. Osmanlı'nın devlet teminatı ve zirai araç, gereç ve tohum yardımı, gayrimüslimlerin bir kısmını göç düşüncesinden vazgeçirmiş; göç etmek üzere Eflak-Buğdan'a geçen Bulgarların çoğu geri dönmek için Osmanlı makamlarına başvurmuştur.

İskân edildikleri Kırım ve Kafkaslarda açlık, kıtlık, baskı ve hastalıklarla karşı karşıya kalan Bulgar muhacirler, yurtlarına geri dönmek istemiştir. Babiali, geri dönüş ortamını sağlamak amacıyla kamu işlerinde çalışma zorunluluğunu kaldırmış, göç edenlerin gayrimenkullerini koruma altına almış ve genel af ilan etmiştir. Bu tedbirlerin üzerine gayrimüslimlerin bir kısmı topraklarına geri dönmüştür (İpek, 2006).

Ermeni Göçü

Osmanlı uyruklu Ermeniler, 18. yüzyıldan itibaren Katolik misyonerlerin ilgi alanına girmiştir. Özellikle Fransa'nın sürdürdüğü propagandalar neticesinde Ankara, Halep, Şam ve İstanbul Ermenileri arasında Katoliklik hızla yayılmıştır. İstanbul'daki Katolik Ermeniler, Patrikliği basmak gibi bazı olaylara neden olmaları üzerine sürgün edilmeye başlanmıştır. Ancak 1828-1829 Savaşının çıkmasının ardından Fransa'yla ilişkileri gerginleştirmek istemeyen Osmanlı idaresi, sürgün uygulamasını durdurmuştur.

Rusya, 1820'li yıllarda Revan ve çevresinde Ermeni nüfusa istinaden bir tampon bölge oluşturmayı planlamıştır. Projenin gerçekleşmesi

amacıyla, Rus-İran savaşının ardından, İran'dan 8 bini aşkın Ermeni ailesi Revan'a nakledilmiştir. Bölgedeki Hristiyan nüfusu arttırmak için düşünülen bir diğer kaynak, Doğu Anadolu Ermenileri olmuştur. Ruslar, 1828-1829 Savaşı esnasında Hristiyan din adamları vasıtasıyla Osmanlı tebaasındaki Ermenileri göç etmeye teşvik etmiştir. Ermenilerin göç kararı almasında aşiret mensuplarının yerleşik topluma verdikleri zararlar, eşkıyanın zaman zaman mallarını gasp etmeleri ve bölgede asayişin sağlanamaması etkili olmuştur. Neticede, Doğu Anadolu'dan tahminen 70 ila 100 bin Ermeni Ahılkelek, Erivan ve Tiflis'e göç etmiştir (Beydilli, 1988: 365-434).

Rusya'ya yönelik Ermeni göçü II. Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. Doğu Anadolu bölgesiyle yakından ilgilenen ve Hamidiye alaylarının kuruluşundan memnun kalmayan Rusya, bölgedeki Ermenileri göçe teşvik etmiştir. Bu dönemde Rusya'nın amacı, Ermenilerin silahlandırılan aşiretlerin saldırılarına maruz kaldıkları için Rusya'ya göçtükleri izlenimini vermek ve Avrupa'nın dikkatini bölgeye çekmektir. Rusların tahrikleri sonucu Eleşkirt civarındaki bazı Ermenilerin Nahcivan'a göçmesi, basında, Rus diplomatlarının arzusuna uygun bir şekilde kitlesel göç olarak yorumlanmıştır. Oysa bunlar, tüccar veya geçim sıkıntısı çeken Ermenilerdir; varlıklılar göç kervanına nadiren katılmıştır. Göçtükleri yerden memnun olmayıp geri dönen Ermeniler, Türk makamları tarafından tekrar eski köylerine yerleştirilmiştir.

Protestan Kilisesi de Ermeniler üzerinde bir dizi faaliyette bulunmuştur. Özellikle Amerikalı misyonerler, İstanbul ve Anadolu'da açtıkları okullar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nde bir Protestan cemaati oluşturmaya çalışmıştır. Protestan misyonerlerinin Ermeni toplumu üzerindeki çalışmaları neticesinde, aşağıda açıklanacağı üzere 40 bin kişi Amerika'ya göç etmiştir (Karpat, 2003).

Anadolu'dan Amerika'ya yönelik göç, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve II. Abdülhamid döneminde artmıştır. Netice itibarıyla 1860-1914 yılları arasında, 1.2 milyon Osmanlı vatandaşı Amerika'ya göç etmiştir. Bunun 600 bini Suriyeli ve Lübnanlı, 150 bini Arnavutluk, Makedonya ve Trakya gibi yerlerden giden Müslümanlardır. 1904'ten itibaren bu göçe Türklerin katılması sonucun-

da, 1916 tarihi itibarıyla Kuzey Amerika'da 40 bin kişilik bir Türk kolonisi oluşturulmuştur. Ermeni kolonisinin mevcudu ise 50 bini aşmıştır. Bunlara ek olarak, Brezilya ve Arjantin'e giden Osmanlı vatandaşları da bulunmaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Arjantin'deki Osmanlı kolonisinin nüfusu yaklaşık 180 bini bulmuştur (İpek, 2006).

OSMANLI DEVLETİ'NİN NÜFUS, GÖÇ VE İSKÂN POLİTİKALARI

Nüfus Politikası

Osmanlı devlet adamları, nüfusu zenginlik kaynağı, vatani da tebaanın değerlerini yaşatabildiği topraklar olarak görmüştür. Bu felsefeye uygun olarak, 1453 yılından itibaren farklı etnik unsurlardan oluşan topluma, "millet sistemi" ile Osmanlı Devleti'nin çatısı altında kendi değerlerini koruyarak yaşama imkânı tanınmıştır. Bu siyasetin bir sonucu olarak, 1300'den 1650'ye kadar Osmanlı Devleti'nin nüfusu sürekli artmıştır. 16. yüzyılın başlarında 12 milyon olan ülke nüfusu, yüzyılın sonunda tahminen 22 milyona yükselmiştir (İnalçık, 2000). 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sınırları küçülmeye; terk edilen yerlerden Anadolu'ya yönelik göçler başlamıştır. 1870'li yıllarda Osmanlı Devleti'nin nüfusunu oluşturan tahminen 30 milyon insanın %60'ını Müslüman unsurlar oluşturmaktadır (İnalçık, 2000: 769, 903).

1885-1914 yılları arasında, Osmanlı nüfusu görece daha az artmıştır. Bunda, 1897 Yunan Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşı'nın etkisi görülmektedir. 1914 yılında ise iç barış bozulmuş ve nüfus büyümesi durmuştur. Savaş yıllarında (1914-1922) nüfus hayli tahrip olmuştur. Bu süreçte yaşanan işgal, seferberlik ve göç, tarımsal faaliyetleri durma noktasına getirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası, Batı Anadolu Yunan işgaline uğramış ve Türk ve Rum nüfus göç etmek durumunda kalmıştır. Genel savaş ve Millî Mücadele dönemlerinde Anadolu, %20'si ölüm ve %10'u göç kaynaklı olmak üzere toplam %30 oranında nüfus kaybına maruz kalmıştır. Bu tahribatın

oranı, işgal sahası dâhilindeki bazı vilayetlerde %50'yi bulmuştur. Hayatta kalmayı başarabilenler ise göç etmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda, savaş yıllarında, Anadolu'da 3.5 milyon kişi hayatını kaybetmiş; 1.8 milyon kişi ise yerini yurdunu terk ederek daha güvenli bulduğu yere sığınmıştır (McCarthy, 1995: 129).

Osmanlı Devleti'nin yüzölçümü, 1800 yılında 3 milyon km² iken 1914 yılına gelindiğinde 1.3 milyon km²'ye gerilemiştir (Quataert, 2004: 901). Bu coğrafi küçülmenin yanında, 19. yüzyılın ilk yarısında, gayrimüslim nüfus %2 oranında artarken Müslüman nüfus aynı kalmış veya azalmıştır. 1878-1912 yılları arasında ise Anadolu'nun Müslüman ve Rum nüfusu yaklaşık %50 oranında artmıştır. Bu dönemde Ermeni nüfusun artışı ise daha azdır (McCarthy, 1995: 108). II. Abdülhamid döneminde görülen salgın hastalıklara yönelik alınan tedbirler, ulaşım imkânlarının gelişmesi, güvenliğin artması ve özellikle de Anadolu'ya yönelik muhacir akını, nüfus azalması tehdidini geçici olarak önlemiştir. Öyle ki bu süreçte ülke nüfusu %0.8 oranında artmıştır.

20. yüzyılın başı itibarıyla "memalik-i şahane"de yaşayan 21 milyonun 15.5 milyonu Müslümandır. Bu dönemde, söz konusu Müslüman nüfus genel nüfusun %72'sini oluşturduğu kaydedilmiştir. Belirtmek gerekirse, bu dönemde sayıma ve istatistiklere dâhil olmayan oldukça kalabalık bir nüfus mevcuttur. Düzenli sayımın dışında kalan söz konusu nüfusun çoğunluğunu ise Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bu dönemde Müslümanların genel nüfustaki payı %80'i bulmaktadır (Karpas, 2003: 74). 1906 ila 1914 yılları arasında ülke sınırlarında yaşanan küçülmeye paralel olarak, resmî verilere göre %50,59'u Müslüman, %49,41'i gayrimüslim olmak üzere yaklaşık 3.8 milyon kişinin yaşadığı Cezayir-i Bahri Sefid Adaları, Trablusgarp, İşkodra, Selanik, Kosova, Manastır ve Yanya fiilen Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Buna takiben resmi istatistiklere göre 1914 itibarıyla ülke nüfusu, toplam 2.4 milyon azalarak yaklaşık 18.5 milyona gerilemiştir. Yabancı kaynaklara göre ise bu rakam 20-22 milyona kadar çıkmaktadır. Genel savaş sonrasında, resmî rakamlara göre yaklaşık 3.2 milyon kişinin yaşadığı Beyrut, Halep, Suriye, Zor, Kudüs, Bağdat,

Basra ve Musul fiilen Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Millî Mücadele başladığında, savaştaki şehit, ölüm ve doğumlar hesaba katılmaksızın, ülke nüfusu 15.4 milyon olarak kaydedilmiştir.

Bu dönemde sınırlardaki küçülmeye ek olarak nüfus azalmasına sebep olan bir diğer olay, savaşlarla birlikte silahaltına alınıp cepheye giden binlerce gencin şehit olmasıdır. Gerek askerlerin şehit olması gerekse yetişkin nüfusun silâh altında bulunması, doğurganlık oranının düşmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca, savaş yıllarında çalışan sayısı da oldukça azalmıştır. Öyle ki 93 Harbi'nde Osmanlı Devleti 800 bin kişilik bir ordu toplamıştır. Osmanlı Devleti'nin askerlik sistemi, Müslim ile gayrimüslim nüfus arasındaki dengenin birincinin aleyhine bozulmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, 7 Ağustos 1909 tarihinde gayrimüslimler için zorunlu askerlik uygulamaya girmiştir. Bunu takiben, adalardaki Rumlar, askerlik yapmamak için Yunanistan'a firar etmiştir. İstanbul'daki gayrimüslim erkeklerin üçte biri ise Amerika'ya firar etmiştir.

Savaşlar, aynı zamanda, ailesini savaşın etkilerinden korumak isteyenleri, silahaltına gitmemek için ülkeden firar etmeye zorlayarak nüfus azalışını arttırmaktadır. Osmanlı ordusunda seferberlik öncesi 876 bin kişinin silahaltında olduğu kaydedilmiştir. Bu rakam 1917'ye kadar 2.9 milyon kişiye çıkmıştır (Shaw, 1996: 408). Bu dönemde silah altındaki askerlerin geride kalan çoluk, çocuk ve ebeveynlerini, işgal kuvvetlerine, eşkıyaya ve özellikle Rum ve Ermeni saldırılarına karşı koruyacak herhangi bir güç bulunmamaktadır. Dolayısıyla, ailesinin hayatından endişeye kapılanlar çözümü firar etmekte bulmuştur. Bu dönemde firari oranı mevcudun %17'sini oluşturmuştur.

Nüfustaki azalmanın sebeplerinden bir diğeri de nikâh sayısının düşmesidir. Bu düşüşteki öne çıkan temel nedenler; evlenme çağındaki gençlerin uzun süre silah altında tutulması, ebeveynlerin sanıldığı kadar aksine emek kaybına uğramamak için kızlarının evlenmesine kolayca izin vermemesi, gelenek görenek açısından zorunlu olduğuna inanılan düğünlerin masraflarının altından kalkılamamasıdır (Ercişkin, 2010: 25-256). Nüfusun arttırılması yönün-

de kamuoyu oluşturmak ve halkı nüfus artışına teşvik etmek için nikâh işlemlerinin kolaylaştırılmasının yanında merkezden taşraya gönderilen müfettişlerin evlenmeyi teşvik edici ve boşanmayı zorlaştırıcı tedbirler alması tavsiye edilmiştir. 1858 tarihli Kanun'la da çocuk düşürmek suç olarak ilan edilmiştir (Konan, 2008: 319-335).

Bunlara ek olarak, salgın hastalıklar da Anadolu halkını bir hayli sarsmıştır (İnalcık, 2004: 911-912). Savaş yıllarında askerî birliklerde ve Anadolu yerleşmelerinde tifo, sıtma, frengi, kolera, grip gibi salgın hastalıklar yaygınlaşmıştır. 1915-1918 yılları arasında resmî kayıtlara yansıdığı kadarıyla, 470 bin asker tifo, sıtma ve sair hastalıklar sonucu hayatını kaybetmiştir. Aynı tarihler arasında, yaralanan askerlerin 60 bini ölmüştür (Çalık ve Tepekaya, 2006: 205-228). Belirtmek gerekirse, bu dönemde 200 bin asker de esir düşmüştür (Asker, 2015: 543-576).

Osmanlı Devleti'nde nüfus azalmasının bir diğer sebebi, hâkim olunan toprakların bir kısmında yapay ulus devletlerin tesis edilmesi; bir kısmının da emperyalist devletlerce işgal edilmesidir. Ayrıca, doğal afetler de Anadolu nüfusunu bir hayli tahrip etmiştir. Yüzyılın son çeyreğinde yaşanan kuraklık ve kıtlık Anadolu'da binlerce kişinin ölmesine sebebiyet vermiştir (İnalcık, 2004: 911-912).

Süregiden savaşlar toplumdaki nüfus dengesini de değiştirmiştir. Teorik olarak kadın ve erkek nüfusunun bu dönemde birbirine yakın olması gerekirken 1927 sayımına göre, kadın nüfusu erkek nüfustan 520 bin 512 kişi daha fazla çıkmıştır (McCarthy, 1995: 124-125). Bir milyonu aşkın kadın, savaşlar nedeniyle dul kalmıştır. Başka bir ifadeyle, savaş Anadolu'da dul kadın sayısını bir hayli yükseltmiştir. Dul kadın oranı, Genel Savaş'ta ve Millî Mücadele döneminde işgale maruz kalan Karadeniz ve Batı Anadolu'da %30'ları bulmuştur. Ayrıca bu süreçte, üretici nüfus azalırken tüketici nüfus artmıştır. Bu durum, ülkede emek açığı oluşmasına sebebiyet vermiştir. Avrupa'daki devlet adamları, bu açığı, savaş döneminde kadın nüfus ile kapatmıştır. Bu gelişme sonrası Batı dünyasında kadınlar, memur ve işçi olarak çalışma hayatına girmiştir. Türkiye'de de benzer gelişmeler yaşanmıştır. Kadınlar, Genel Savaş öncesi ta-

rım sektörünün yanı sıra muallime, ebe ve telefon memuresi unvanıyla kamusal alanda da istihdam edilmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde kadın nüfusun istihdam edildiği alanlar çeşitlenmiştir.

Göç ve İskân Politikası

Önceki bölümlerde açıklandığı üzere, 19. yüzyılda Osmanlı nüfusu azalma eğilimine girmiştir. Bu sorunu çözmek amacıyla bir taraftan nüfus artışı için toplum teşvik edilirken, diğer taraftan Avrupa'dan yerleşimciler getirmek için projeler geliştirilmiştir (İnalçık, 2004: 774, 911, 913). Ancak, 1864'ten itibaren Kırım ve Kafkasya'dan Rumeli ve Anadolu'ya yönelik kitlesel bir göç furyası başlayınca bu politikadan vazgeçilmiştir. Göçmen sorununu çözmek amacıyla ilk etapta geçici bir komisyon kurulmuştur.

Muhacir İdaresi

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar göç ve muhacir sorunlarını yerel idarelerce çözümlenmeye çalışan Osmanlı Devlet'i, Kırım Savaşı sonrası kitlesel boyutta muhacir sorunuyla karşılaşınca geçici statüde "Muhacirin Komisyonu" ismiyle bir yapılanmaya gitmiştir. Meşrutiyet dönemine kadar kitlesel muhacir akınına maruz kaldığı zamanlarda, sorun benzer isimlerle kurulan geçici komisyonlar vasıtasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Muhacir idaresi, Meşrutiyet döneminde genel müdürlük statüsünde merkezi teşkilatta daimî bir kurum haline dönüştürülmüştür. Muhacir idareleri, muhacir işlerini "geçici iskân" ve "daimî iskân" olmak üzere iki ayrı süreçte düzenlemeye çalışmıştır.

Geçici İskân

Savaşlarda işgal edilen yerleri terk edenlerin cephe gerisindeki şehirlere sığınmasıyla birlikte bu bölgeler, geçici iskân bölgesi olarak ilan edilmiştir. Hemen hemen her savaş döneminde, Varna, İstanbul, Samsun, Trabzon, Üsküp, Selanik ve Edirne geçici iskân bölgesi ilan edilmiştir. Muhacirler bu bölgelere ulaşmak için demiryolu, denizyolu veya karayolu kullanmışlardır. Bu süreçte, fakirlerin yol masrafları kamu tarafından karşılanmıştır. Muhacirler, geçici iskân

sahalarında çadır, baraka, kamu binaları veya kira karşılığı sivilere ait meskenlerde barındırılmıştır. Bu şehirlerdeki yoğunluğu azaltmak amacıyla, muhacirlerin bir kısmı mücavir alandaki köy ve çiftliklere sevk edilmiştir. Muhacirler, bu merkezlerde, daimî iskân bölgelerine sevk edilinceye veya yurtlarına iade edilinceye kadar kamunun ve yerli halkın yardımları ile ihtiyaçları karşılamaya çalışmıştır. Bir taraftan da muhacir nüfusunu üretime katabilmek adına çeşitli tedbirler alınmıştır.

Daimî İskân

Yurtlarına geri dönmeyen muhacirler, oldukları şehirlerde veya köy ve çiftliklerde iskâna tabi tutulmuşlardır. Bir kısmı da boş arazilere sevk edilerek yeni yerleşmeler oluşturmuşlardır. Muhacirler, iskân yerlerindeki meskenleri inşa edilinceye kadar her on eve bir aile düşecek şekilde köylere dağıtılmış; köylüler, muhacirleri bir süre misafir olarak barındırmıştır. Bu süre zarfında, kendilerine üretime iştirak edebilmeleri için tarım arazisi, tohum ve çift hayvanı verilmeye çalışılmıştır. Memur, zanaatkâr, esnaf ve varlıklılar ise şehirlere yerleştirilmiştir. Zanaatkârlara ve esnaflara işlerini yapabilmeleri için belirli miktarda kredi verilmiştir. Barış döneminde gelen muhacirler ise kendi imkânları ile mevcut yerleşmelere gidip yerleşmeye çalışmıştır. Muhacirler, öncelikle aşar ve sair örfi vergilerden ve askerlik yükümlülüğünden belirli süreler muaf tutulmuştur. Bu muafiyet süreleri zaman içerisinde değişiklik göstermiştir (İpek, 2006: 28-43).

20. yüzyılın başında Osmanlı coğrafyasındaki iskân iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, Osmanlı tabiiyetinde olup göçebe durumunda bulunan aşiret mensuplarının iskân edilmesidir. Bu grubun iskânı ile ülke ekonomisine ve hazineye bir hayli katkı sağlanması beklenmiştir. Osmanlı Devleti'ne iltica eden Müslüman muhacirler, istedikleri yerde iskâna tabi tutulmuşlardır. Muhacirler, iskân mıntikasını belirlerken genellikle memleketlerine benzer bir yeri veya önceki yıllarda göç eden hemşerilerinin buldukları mahallî seçmişlerdir. Kafkas muhacirleri daha ziyade dağlık ve ormanlık yerleri tercih etmişlerdir. Muhacirler, hükûmetin ve yerli

ahalinin maddi ve manevi yardım ve gayretleri neticesinde buldukları yerlerde çoğalmışlardır. Ancak, iskân uygulamasında bazı aksaklıklar da meydana gelmiştir. Bunlardan en büyüğü, muhacirlere yeter büyüklükte arazi tahsis edilememesidir. Özellikle Rumeli muhacirleri bu durumdan oldukça yakınmıştır. Bazı bölgelerde yerli ahalinin tasarrufundaki yayla, mera, hatta ekili arazilerin muhacirlere tahsis edilmiş olması, yerli ahalinin hareket alanını kısıtlamıştır. Bu uygulama iki açıdan sakınca doğurmuştur: Birincisi, yerli ahali ile muhacir karşı karşıya gelmiştir. İkincisi, henüz ülke ekonomisine dâhil edilemeyen boş araziler yine atıl bir durumda kalmıştır. Oysa muhacirler, bu alanlara yerleştirilmiş olsaydı hazinenin vergi gelirleri artacak, üretim miktarı yükselecek ve yerli ahalinin herhangi bir gelir kaybına uğramaması önlenecek; bunun sonunca çatışma ortamının oluşması engellenecekti (İkdam, 1901, 22 Temmuz). II. Abdülhamid döneminde göç ve nüfus politikasında eskiye göre radikal bir değişikliğe gidilerek Osmanlı vatandaşı olmayan gayrimüslimlerin Osmanlı topraklarına yerleşme talebi kabul edilmemiştir. Bu süreçte Ermeniler, Doğu Anadolu'dan Kafkasya ve Rusya'ya firar etmiştir. Bu toplulukların ileride Rusya tarafından dış politikada Osmanlı Devleti'nin aleyhine kullanılacağını düşünen II. Abdülhamid idaresi, söz konusu göçü önlemeye yönelik tedbirler almaya çalışmıştır.

Resmî kayıtlara göre 1877-1878'de, Osmanlı coğrafyasının nüfusu 13 milyonu biraz aşmıştır. Batılı kaynakların tahminine göre bu rakam 16 milyonu bulmaktadır. 1906'da ise ülke nüfusu, 15 milyon 518 bin 478'i Müslim ve 5 milyon 379 bin 139'u gayrimüslim olmak üzere toplam 20 milyon 897 bin 617 olarak kaydedilmiştir. Bu nüfusun %75'i Müslimler, %25'ini ise gayrimüslimler oluşturmaktadır. Bu verilere göre, II. Abdülhamid döneminde sınırların küçülmesine rağmen ülke nüfusu en az 5 milyon artmıştır. Bunun 1.5 milyonunu, elden çıkan yerlerden gelen Türk muhacirler oluşturmaktadır. Tablo 6.1'de 1774 ile 1914 yılları arasında muhacir ve mülteci nüfusları terk edilen yerler ve iskân bölgeleri verilmektedir. Buna göre Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde yoğun nüfus hareketlerinin yaşandığı görülmektedir.

Tablo 6.1. Muhacir ve Mülteci İstatistiği (1774-1914)

Terk Edilen Yerler	Tarih	Nüfus	İskân Bölgesi
MÜSLÜMANLAR			
Kırım	1774	1.800.000	Rumeli, Anadolu, Kafkasya
Kafkasya	1856-1914	2.000.000	Rumeli, Anadolu, Suriye, Lübnan
Mora, Eğriboz	1821-1830	50.000	Rumeli, Anadolu, Kıbrıs
Cezayir	1830 1830-1910	200.000 10.000	Tunus, Anadolu, Suriye
93 Harbi: Rumeli Kafkaslar	1877-1890	1.200.000 300.000	Rumeli, Anadolu, Suriye Anadolu
Bosna-Hersek	1878-1890	120.000	Rumeli, Anadolu.
Girit	1897-1924	83.000	Anadolu
Trablusgarp, Bingazi	1911-1912	7.000	Anadolu
Balkan Savaşı	1912	400.000	
I. Dünya Savaşı: Mülteci Muhacir	1918 1918	844.000 385.000	Anadolu, Trakya, Anadolu
GAYRİMÜSLİMLER			
Etnik Unsur	Tarih	Nüfus	İskân Edilen Yer
Macar mülteciler	1848	10.000	Rumeli, Anadolu
Yahudiler	1862-1914	120.000	Anadolu, Suriye, Filistin
Rumlar Sevk ve iskân olunan Firari	1914-1918	215.000 700.000	Anadolu Yunanistan
Bulgarlar			Rusya, Kafkasya
Ermeniler	1860- 1914	810.000	Rusya, Balkanlar, Kafkaslar, Suriye
Müslim ve gayrimüslim Osmanlı tebaası	1860-1914	1.200.000	Kuzey ve Güney Amerika

Kaynak: İpek, 2006; Karpaz, 2003.

I. Dünya Savaşı esnasında ülke nüfusu bir hayli hareketlenmiştir. Babıali, cephe ve cephe gerisi güvenliğini temin etmek maksadıyla, Ermeni nüfusunu nakil ve iskâna tabi tutmuştur. 1916 tarihli dâhiliye raporuna göre, bu uygulama ile 702 bin 900 Ermeni göç ettirilmiştir. Casusluk ve asayiş bozucu hareketlerde bulunan Rumlar da nakil ve iskâna tabi tutulmuştur. Bu kapsamda, Trakya, Karadeniz, Konya ve Aydın'da yaklaşık 215 bin kişinin iskân mahallî değiştirilmiştir (Özdemir, 2007). Buna karşılık 1912-1922 yılları arasında, Balkanlardan 914 bin, Doğu Anadolu'dan 408 bin, İzmir ve havalisinden 325 bin, Trakya ve Marmara bölgesinden 64 bin olmak üzere toplam 1.7 milyon Müslüman, mülteci ve muhacir konumuna düşmüştür (İleri, 1338, 21 Temmuz). 19 Mart 1918 tarihli İkdâm Gazetesi ise muhacir sayısını 2 milyon olarak vermiştir.

1912-1922 yılları, Türk toplumu için savaş yıllarıdır. Bu dönemde, 15-65 yaş grubundaki Türklerin silah altına alınması, gayrimüslim unsurların dışı göçü ve savaş yıllarının sebebiyet verdiği fizyolojik ve psikolojik eksikler sonucunda, toplum, üretkenliğini kaybetmiş; yaş dağılım dengesi bozulmuştur. Yetkililer, daha savaş döneminde nüfus sorununa çözüm aramaya başlamıştır. Devlet adamları, bu dönemde göçebe aşiret mensuplarını nüfus kaynağı olarak görmüştür. Bu tarihlerde yetkililer, aşiretleri iskânı mümkün olan ve olmayan şeklinde iki gruba ayırmışlardır. Nüfus potansiyeli 3 milyon olarak tahmin edilen (İkdâm, 1918, 5 Mart) Türkmen, Kürt ve Irak ile Suriye'deki Bedevilerin yerleşik hale getirilebileceği düşünülmüştür. Arabistan yarımadasındaki aşiretlerin ise iskân edilemeyeceği kanaati hâkimdir. Birinci gruptakileri yerleştirmek amacıyla, ilk etapta modern devletlerin iskân politika ve yöntemlerinin incelenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, bu düşünce hayata geçirilememiştir. Öte yandan dönemin gazeteleri, nüfusu arttırmak amacıyla gelen muhacirlerin sağlıklı ve planlı bir şekilde yerleştirilmesini ve salgın hastalıklarla mücadele edilmesini önermiştir (İkdâm, 1918, 1 Mart).

1927 nüfus sayımı verileri 1914 verileri ile mukayese edildiğinde, I. Dünya Savaşı'nın nüfusa etkisi ortaya çıkmaktadır. 1927 nüfus sayımına göre, Türkiye'nin toplam nüfusu 13 milyon 648 bin 270'tir. Bu dönemde genel nüfusun yaklaşık %8'ini dul kadınlar oluştur-

maktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durum savaşın erkek nüfus üzerindeki tahribatını göstermektedir (Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 32). Öte yandan, 1-6 yaş grubunda toplamı 3 milyon 158 bin 313 kişi bulunmaktadır. 1921-1927 yılları arasında göç hareketleri ve ölüm vakaları dikkate alınmazsa, 1921'de ülke nüfusunun 10 milyon olduğu iddia edilebilir. Buna göre, 1914-1921 yılları arasında Müslüman nüfus kaybı en az 2.3 milyondur (Meray, 1993: 221).

1912-1922 yılları arasında, 15-65 yaş grubu ya şehit olmuş ya da fizyolojik ve psikolojik baskılar sonucu çalışamaz hale gelmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Müslüman nüfusun maruz kaldığı bu sonuç ve gayrimüslim nüfusun dışa göç etmesi, toplumda emek açığını hat safhaya ulaştırmıştır. Öte yandan 1920'li yıllarda askerî güç, savaşılabir nüfus oranına göre ölçüldüğü için düşman ülkelere karşı bağımsızlık mücadelesi, savunma ve caydırıcılık için yeterli insan gücünün var olmasına bağlı görülmüştür. Bu durum, Millî Mücadele'nin hangi ortamda gerçekleştirildiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kültür ve Göç

İnsan hayatında sosyal yoldan tevarüs eden maddi ve manevi unsurların tümüne kültür adı verilmektedir. Başka bir ifadeyle kültür, bir halkın yaşama tarzıdır. Tavrı, davranış tarzı, kıymet biçimi, tesis ve teşkilattan mürekkep zaman içerisinde birbirleriyle kaynaşmış ve ahenkli bir bütün haline gelmiş değerler bütünü olarak da ifade edilebilir. Kültür değişimi, iktibas veya göç yoluyla kavimlerin teması neticesinde olur. Toplum, herhangi bir baskıya maruz kalmadan kültürünü değiştirirse serbest kültür değişimi; baskı neticesi değiştirirse zorunlu kültür değişimi denmektedir. İki toplum arasında karşılıklı kültür alışverişi ise kültürleşme olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, kültürleşme, bir grubun başka bir grupta karşılıklı etkileşim sonucu dil, değer ve davranışlarda yaşanan değişimdir (Saygın ve Hata, 2018: 313). Kişiler, beraber yaşama ve birbirlerine uyum sağlamayı öğrenirken kültürleşme süreci gerçekleşmektedir.

Yerli ahali ve muhacirler arasındaki etkileşimin ve kültür alışverişinin gerçekleştiği alanlardan birisi tarım kültürüdür. Osmanlı

Devleti'ne sığınan muhacirlerin çoğu, kendilerine tahsis edilen topraklarda çiftçilikle meşgul olmuştur. Böylece daha önce işlenmemiş veya bataklık olan sahalar tarıma açılarak ülkenin zirai üretimi arttırılmıştır. Çiftçi muhacirler, yerleştirildikleri yerlerde mahallî bitkilerin yanı sıra beraberlerinde getirdikleri kültür bitkilerini de ekip biçerek çevreye tanıtmışlardır. Gül, bu bitkilerden birisidir. 1890'lı yıllarda Kızanlık'tan getirilen gül fidanlarıyla Diyarbakır, Adana, Suriye, Beyrut, Trabzon, Konya, Kastamonu ve Bursa'da gül bahçeleri tesis edilerek gülyağı üretiminin arttırılması ve geliştirilmesine çalışılmıştır. Muhacirlerin Anadolu'ya getirdikleri bir diğer ürün patatestir. Patates, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'ya bazı çalışmalara göre, 1845-1847 veya 1873-1875 kıtlık döneminde, bir diğer çalışmaya göre ise 1877-1878 Savaşı sonrası getirilmiş ve hızla yaygınlaşmıştır (Akay, 2019: 564-575).

Çeşitli kültürel arka plandan gelen muhacirler, Anadolu'da tarımsal çeşitliliğin arttırılmasına imkân sağlamıştır. Bu bağlamda, Kırım muhacirleri Orta Anadolu'nun tahıl ambarı olmasını sağlamış, Kafkas muhacirleri hayvancılığı geliştirmiş, Rumeli muhacirleri Anadolu'ya meyve ve sebze kültürünü getirmiştir. Örneğin Kuzey Anadolu halkı, muhacirlerle tanışmadan önce kırmızı domatesi, çürümüş olduğunu düşündükleri attıkları bilinmektedir. Bu bölgeye kırmızı domates yeme kültürünün muhacirler tarafından getirildiği söylenmektedir. Muhacir grupları da Anadolu'da geldikleri yerlerde yetişmeyen karpuz, zeytin ve zeytinyağı, kabak gibi meyve ve sebzelerle tanışmıştır.

Kültür değişiminde, teknolojik açıdan üstün toplum diğerini etkilemektedir. Trablusgarp ve Bingazi'ye giden Giritli muhacirler, beraberlerinde bahçe kültürünü götürmüşlerdir. Malakan, Eston ve İsviçreliler, Kars'ta süt ürünleri teknolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu toplulukların bölgeyi terk etmesi üzerine peynir üretimini Karapapaklar üstlenmiş ve sürdürmüştür. Kafkasyalı muhacirler ise beraberlerinde Karaçay ve Kabartay atlarını getirmişlerdir. Kamuya ait haralarda bu atlar damızlık olarak kullanılmıştır. Rumeli muhacirleri dört tekerlekli muhacir arabalarının ve demir pullukların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Şark mültecileri ise

geçici olarak barındıkları Orta Anadolu şehirlerinde karşılaştıkları karyola, masa, sandalye gibi eşyaları dönüşlerinde beraberlerinde memleketlerine götürerek uzun bir süre aksesuar olarak kullanmıştır. Şark mültecilerinin beraberlerinde getirdikleri bir diğer unsur çatı teknolojisidir. Bu etkileşimin sonunda pencere kültürü de damdan duvara doğru kaymıştır (Turhan, 1987: 78, 82). Getirilen kültür unsurları arasında semaver de bulunmaktadır (Has, 2014: 400-412). Etkileşimin sağlandığı alanlardan birisi de dokuma sanayidir. Türkler, dokuma kültürünü Orta Asya'dan gittikleri her yere taşımışlardır. Konya, Kayseri, Sivas ve Aksaray Anadolu'nun dokuma merkezleridir. Kırım ve Kafkas muhacirlerinin yöre dokumalarına etkisi de bir hayli fazla olmuştur.

Muhacirler göç yollarında yeni alışkanlıklar ve kültürler edinmiştir. Örneğin Çerkezler, göç esnasında denize atılan atalarının cesetlerini yedikleri için Karadeniz'de tutulan balıkları yememiştir. Bu kültürün oluşumu, göçün toplumsal bellekte yer edinmesinin bir sonucudur. Özellikle Cumhuriyet döneminde Türkçenin ulus devlet kapsamında resmî dil olması, ana dili Türkçe olmayan Girit, Gürcü, Boşnak, Arnavut, Pomak ve Kafkas muhacirleri arasında, Türkçenin kullanımının daha hızlı yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir. O kadar ki söz konusu muhacirler, üçüncü ve dördüncü kuşaktan itibaren Türkçeden başka dil kullanmaz olmuştur. Muhacirler beraberlerinde eğlence, yemek ve sair kültürlerini de getirmiştir. Bu kültürlerin bir kısmı zamanla kaybolmuştur.

Göç ve Kimlik

Savaş, sürgün, din değiştirme ve göç toplumsal kimliğin içeriğinde derin değişikliklere sebep olabilmektedir. Anadolu'nun nüfus yapısının ve toplumsal kimliğinin oluşumu ve değişiminde en önemli faktör göç olgusudur. Anadolu tarihî süreç içerisinde sürekli denebilecek bir ölçüde kitlesel göçlerle karşı karşıya kalmıştır. Göçler, Anadolu nüfusunun birkaç kez yeni baştan harmanlanmasına sebebiyet vermiştir.

1453'e kadar gerçekleştirilen fetihler Anadolu'da nüfusun kitlesel boyutta dalgalanmasına sahne olmuştur. Türklerin eline geçen yer-

leşmelerdeki Ortodoks ahali, genelde Roma askerlerini müteakip çekilmiştir. Bununla beraber, Türk hâkimiyeti altında yaşamını sürdürmeye karar verenler de vardır. Gayrimüslim unsurun boşalttığı yerlere, teşvik veya sürgün yöntemiyle Türkmen grupları yerleşmiş veya yerleştirilmiştir. 1575-1800 tarihleri arasında Celali isyanları ve eşkıyalık faaliyetleri sonucu boşalan yerler, konargöçerler yerleştirilmek suretiyle yeniden canlandırılmıştır. 19. yüzyılda ise kitlesel boyutta olmasa da bazı kişiler; evlilik, boşanma, kanuni takibattan veya "kanlısı"ndan kurtulmak ve iş bulup çalışmak amacıyla köyden köye, köyden kasabaya veya şehre göç etmiştir. Gurbete gidenler, güvenlik kuvvetleri tarafından yakalanıp geri çevrilmekten kurtulmak için iş bulduğu yerde evlenmiştir. Bu süreçte, yerli, göçebe ve muhacirler arası evlilikler de artmıştır. Reayalıktan askerî statüye geçmek de bireysel göçün başka bir çeşididir. Hareketliliğin bir diğer yolu, çok seyrek olmakla birlikte köyden şehre göç edip zanaat ve ticaretle meşgul olmaktır. Köylülerin birbirleriyle veya sipahiyle olan anlaşmazlıkları, nüfusu hareketlendiren bir diğer etmendir. Bu tür hareketlenme özellikle Celâli döneminde büyük bir yoğunluk kazanmıştır. Bu tür olayların da tetiklemesiyle birlikte 16. yüzyılda konargöçerlerin iskân faaliyetleri, nüfus hareketliliğinin başka bir sebebinin oluşturmuştur. Teorik olarak, Osmanlı köylüsünün çiftini çubuğunu bırakıp "terk-i diyar" etmesi yasaktır. Sipahi, kadı hükümü olmak şartıyla on beş yıl içerisinde çiftbozanı geri getirme hakkına sahiptir. Ancak pratikte sipahinin çiftbozanı bulup getirmesi kolay değildir. Bu bağlamda boşalan yerler, konargöçerlerle doldurulmaya çalışılmıştır.

Tanzimat döneminde iç göç yeni bir boyut kazanmıştır. Vergide eşitlik ilkesi gereği muafiyet kalkınca sınır boylarındaki ahali iç bölgelere göç etmeyi tercih etmiştir. Öte yandan tımarın kalkması, tarımda klasik üretimin yerini ticari tarımın almaya başlaması ve göçün görece olarak serbestleşmesi, nüfus hareketlerini hızlandırmıştır. Bazı yerleşme birimleri muhacirlere merkezlik yapmış ve neticesinde küçük köy merkezleri büyük kent konumuna dönüşmüştür.

Anadolu, 19. yüzyılda iç göçlerin yanı sıra devleti bir hayli sarsan dıştan içe yönelik kitlesel göçlere de sahne olmuştur. Gelenlerin bir

kısmı boş alanlara yerleştirilerek yeni yerleşim birimleri oluşturulmuş, bir kısmı da mevcut köy ve mahallelere dağıtılmıştır.

Osmanlı Devleti, topraklarına yerleşme taleplerini incelerken klasik dönemde bir ayırım yapmamış; Tanzimat döneminde ise siyasi mülteciler hariç sadece Müslümanları kabul etmiştir. Cumhuriyet hükümetleri ise bu konuda Osmanlı Devleti'nden daha kısıtlayıcı davranarak Müslüman Türklerin dışında kalanların taleplerini reddetmiştir. Balkanlarda yaşayan ve millî devleti olmayan Boşnaklar, Türk kabul edilirken; Arnavutlar, Türk kabul edilmemiştir. Bu dönemde muhtemelen, millî sınırlar dışında kalmış olup ulus devlet kuramamış olan Osmanlı vatandaşlarının oluşturduğu Müslüman toplulukların iltica talepleri kabul edilmiştir. Mübadele sözleşmesi sonucu, Balkanlardaki Türk, Anadolu'daki gayrimüslim nüfus bir hayli azalmıştır.

Muhacirlerin yerleştirilmesi süreci yerli halk-muhacir kaynaşmasını sağlamıştır. Muhacirler ilk etapta geçici olarak kamu binalarına yerleştirilmişlerdir. Orta vadede ise yerli halkın ihtiyaç fazlası meskenleri kiralanarak muhacirlere tahsis edilmiştir. Akraba olan birkaç ailenin aynı evi paylaştığı da görülmüştür. Bu önlemlerle sorun çözümlenemediğinde, yerli halkın ikamet ettiği evlerin selamlık kısımları muhacirlere tahsis edilmiştir. Bu tarz iskân durumunun süresi altı ay ile iki yıl arasında değişmiştir. Muhacirlere geçimlerini temin edinceye kadar zaruri ihtiyaçlarını karşılamak adına maddi ve ayni yardımlar yapılmıştır. Göç çalışmaları incelendiğinde rahatlıkla tespit edilebileceği gibi, Müslümanlar ve Hristiyanlar genellikle dindaşı olan muhacirlere yardım elini uzatmışlardır. Öte yandan Müslüman muhacirlerin zorunlu kalınmadıkça gayrimüslimlerin yaşadığı mahalle ve meskenlere yerleştirilmesi tercih edilmemiştir.

Yerli halk ile muhacir ilişkisine bakıldığında, Anadolu'nun bazı noktalarında gayrimüslimlerin, muhacirlerin kendi köyelerine yerleşmesini arzu etmediği görülmektedir. Hatta bu sebeple güvenlik kuvvetleriyle de çatışmaktan çekinmemişlerdir. Müslüman yerli ahalî ile muhacirler arasında ise gayrimenkul paylaşımı gibi maddi sebeplerden dolayı yer yer çatışmaların çıkmıştır. Zaman zaman bu iki grubun birbirlerini ötekileştirdikleri de söylenebilmektedir. Bu

psikolojik ortamda, başlangıçta iki grup arasında kız alıp verilmese de bu pratik, kısa zaman içerisinde değişmiştir. Zira bölgeye yeni bir muhacir kitlesi geldiğinde daha önceki muhacirler yerli konumuna geçmişlerdir. Bu sefer, daha önce gelen muhacirlerin yeni gelenleri aynen kendilerine davranıldığı tarzda tanımladıkları görülmüştür (Yalçın, 2005: 209, 218). Her iki taraf birbirini tanıyıp benimsedikten sonra halkın ifadesiyle “kız alıp vermeler” başlamıştır.

Kişinin yaşamı içerisindeki değişikliğin en önemli nedeni göç ve evliliğdir. Özellikle ülke sınırları dâhilinde gerçekleşen nüfus hareketleri, toplumun birbiriyle kaynaşması ve kenetlenmesini sağlayan unsurlardan birisidir. Bir yerleşim biriminde yerli, yabancı ve muhacir arasındaki kaynaşmayı sağlayan temel unsur evlilik kurumudur. Yerlilerle muhacirler aralarında dinî boyutta bir kültürel farklılık olmaması halinde birbirleriyle evlenmekte herhangi bir beis görmemişlerdir (Zafer, 2015: 175-182). Buna karşılık çeşitli sebeplerle Anadolu'ya göç eden ve kimliğini muhafaza etmek isteyen gayrimüslim unsurlar, belirli bir süre sonra evlenecek eş adayı bulamama gibi sebeplerden dolayı tekrar ata yurtlarına veya kültürel yakınlık duydukları toplumun yaşadığı başka bir coğrafyaya gitmeyi tercih etmişlerdir. Kimliğini korumak ve tekrar üretmek için farklı yöntemlere başvuranlar da vardır. Örneğin Polonez köylüler, kimliklerini korumak adına ya gayrimüslim Türk vatandaşları ya da yabancılarla evlenmeyi tercih etmişlerdir. Bununla birlikte Türklerle evlenenler de vardır. Netice itibarıyla göç ve evlilik, toplumun yeni baştan harmanlanmasına vesile olmuştur. Söz konusu gruplar arasında kültürel açıdan büyük farklılıklar olmaması sebebiyle, özellikle evlilik yoluyla kaynaşma ve karışma gerçekleşmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere, yerli ile muhacir evlilikleri, aralarında din farkı olmadığı takdirde gerçekleşmeye başlasa da Müslüman ve Hristiyanlar arasında kitlesel boyutta bir evlilik olmamıştır. Evlilik cüzdanları incelendiğinde kolayca anlaşılacağı üzere, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup kendisini Müslüman olarak tanımlayan ve Türklük dışında bir etnik unsura bağlayanlar, kimliklerini gruplar arası evlenme ve kaynaşmaya engel olacak türden bir sorun olarak görmemişlerdir. Gayrimüslimler ise kimliklerini korumak endişesiyle dindaşlarıyla evlenmeyi tercih etmişlerdir.

Hülasa-yı kelam Anadolu toprakları Türkler tarafından fethedilmeye başlayınca, gayrimüslim topluluklar genelde Bizans hâkimiyetindeki yerlere çekilmiştir. Boşalttıkları yerlere Türkmen nüfus yerleşmiş veya yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti, İstanbul'u fethettikten sonra hâkimiyeti altındaki farklı din ve kültüre mensup grupları millet sistemi içerisinde yan yana yaşatmıştır. Bu sistemin 19. yüzyılda çökmesi üzerine devlet adamları, çözümü, halkı din ve kültür ayırımı gözetmeksizin toprağa dayalı vatandaşlık esasında bir araya getirecek olan Osmanlı milletini oluşturmakta görmüştür. Ancak özellikle din ve kültür farklılığının olduğu topluluklarda bunu gerçekleştirmek en azından tarihî tecrübeye aykırıdır. Neticede, Balkanlar ve Anadolu'daki gayrimüslim unsurlar, isyan ve karışıklıklar çıkartarak Müslim ve gayrimüslim birbirine karşı ötekileştirilmiş ve Balkanlarda yapay ulus devletlerin ortaya çıkmasına neden olunmuştur. Bu devletler nüfuslarını homojenleştirmek isteyince Müslümanlar Anadolu'ya göç etmiş veya ettirilmiştir.

Anadolu'daki nüfusun iskân tarihçesine bakılırsa, Müslim ve gayrimüslimlerin genellikle ayrı mahalle veya köylerde yerleştikleri ve ancak pazarda bir araya geldikleri tespit edilmektedir. Osmanlı sistemi, bu farklı kültüre ait bireylerin birbiriyle kaynaşmasını planlamamıştır. Dolayısıyla, Rum, Türk ve Ermeni yüzyıllarca yan yana yaşamış ama kaynaşmamıştır. Anadolu deyimiyle farklı kültüre mensup aileler arasında istisnalar dışında kız alışverişi olmamıştır. Oysa gerek ekonomik sebeplerden kaynaklanan iç göç, gerek savaşlar neticesi elden çıkan yerlerden göç ettirilenler, müteferrik iskân politikası sonucu iç içe geçmiştir. Osmanlı belgelerinin Müslüman olarak tanımladığı bu topluluğa, Batı kaynakları Türk adını vermiştir.

SONUÇ

1774 sonrasında savaş ile kaybedilen yerlerden Osmanlı topraklarına kitlesel boyutta göçler gerçekleşmiştir. Özellikle bu tarihten itibaren emperyalist devletler Osmanlı Devleti'ne karşı Şark Politikası isimli projeyi geliştirmişlerdir. Bu proje ile Kuzey Afrika'daki ekseriyeti Müslüman nüfustan oluşan Osmanlı toprakları; Fransa,

İngiltere ve İtalya tarafından doğrudan işgal edilmiştir. Buralardan komşu vilayetlere kitlesel boyutta; Anadolu ve Ortadoğu topraklarına ise grup tarzında göçler gerçekleştirilmiştir. 1774-1918 yılları arasında işgal edilen Kırım, Kafkaslar ve Kuzey Anadolu topraklarından yüz binlerce Müslüman, Osmanlı hâkimiyetindeki topraklara göç etmiştir. Kafkaslara kadar olan saha, doğrudan Çarlık tarafından idare edilirken; Kafkasya'nın güneyinde Ermenistan isimli yeni bir ulus-devletin temeli atılmıştır. Bu amaçla, Revan'a yoğun bir şekilde Ermeni nüfus göçürülüp yerleştirilmiştir. Fransa, İngiltere ve Rusya, Balkanlardaki Osmanlı topraklarında daha farklı bir politika uygulamıştır. Bu kapsamda burada, Karadağ, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya ismiyle yapay ulus devletler kurulmuştur. Gerek Doksanüç Harbi ve Balkan Savaşları sırasında gerekse söz konusu idareler döneminde, bölgedeki Müslüman nüfusun değerlerine saldırılmıştır. Osmanlı hâkimiyetinden çıkan topraklarda yaşayan Müslüman ahali, kendilerine karşı izlenen politikalar sonucu vatanlarında ve ocaklarında değerlerini yaşatacak bir ortam bulamamıştır. Bu nedenle, savaşlar esnasında kitlesel boyutta; barış dönemlerinde de grup halinde henüz Osmanlı askerlerinin hâkimiyetindeki topraklara göç etmişlerdir.

Babiali, savaş döneminde gelen muhacirleri ilk etapta büyük şehirlere ve mücavir alanlarına geçici olarak yerleştirmiştir. Geçici iskân döneminde muhacirlerin iâşe ve barınma ihtiyaçları karşılama amacıyla geçici komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlar, aynı zamanda, geliştirdikleri iskân politikaları doğrultusunda, muhacirleri daimî iskân sahalarına yerleştirmeye çalışmıştır.

Aynı süreçte Osmanlı tebaası Bulgar, Rum ve Ermeniler Rusya'nın izlediği teşvik ve göç ettirme siyaseti sonucu Rusya'ya göç etmişlerdir. Ancak bunlar, yerleştirildikleri yeri beğenmeyerek geri dönmek için Babiali'ye müracaat etmiş; bir kısmı geri dönmüştür. Başta Ermeniler olmak üzere, Osmanlı tebaasındaki gayrimüslimler arasından, yerleşmek veya çalışmak amacıyla Amerika'ya gidenler de olmuştur. Bu arada, Rusya ve Avrupa'daki Yahudiler, Siyonist örgütlerin öncülüğünde, Filistin bölgesine gidip yerleşmeye çalışmışlardır. Osmanlı idaresi, özellikle II. Abdülhamit döneminde, ec-

nebi tabiiyetine mensup olan gayrimüslim yerleşimcilerin ülkeye girişlerini imkânlar ölçüsünde önlemeye çalışmıştır. Bu nüfus hareketleri sonucunda, Osmanlı nüfusu içerisindeki Müslümanların payı artmıştır. Kafkasya ve Rumeli'deki kültür unsurları Anadolu'ya taşınmıştır. Ayrıca, yerli ve muhacir grupları ilk etapta birbirlerine karşı soğuk davransalar da zaman içerisinde kaynaşmayı başarmışlardır. Bu hareketler sonucu Anadolu nüfusu homojenleşmiştir.

Osmanlı idaresi, yerleşmek amacıyla gelen muhacirleri iskâna elverişli yerlere dağıtmaya çalışmıştır. Bu dağıtımda asayiş bozuk olan yerlere ve stratejik mevkilere muhacir yerleştirmeye öncelik verilmiştir. Belirtmek gerekirse, feodal yapıyı parçalamak amacıyla özellikle Kafkasya'dan gelen muhacirler, farklı yerlere yerleştirilmiştir. Osmanlı'nın, muhacirleri, gayrimüslim unsurların yoğun olduğu bölgelere yerleştirmek ve mevcut nüfus dengesini değiştirmek suretiyle demografik mühendislik yaptığı iddiaları yer almaktadır. Osmanlı coğrafyasındaki göç ve iskân uygulamaları dikkate alındığında, demografik mühendislik yapıldığına dair referans olabilecek genel bir uygulama söz konusu değildir. Bununla beraber, Kudüs ve Filistin toprakları gayrimüslim iskânına kapalı tutulmuştur. Nüfus hareketleri sonucu Misak-ı Millî dahilindeki nüfusun homojenleştiği ifade edilebilir.

Bugün Türkiye sınırları içerisinde yaşayanlar bireysel olarak etnik kökenlerinin aynı veya farklı olduğunu savunabilirler. Önemli olan husus; Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlardan gelerek Anadolu'yu vatan telakki eden ve aynı dine iman etmiş olanların kendilerini Türk toplumu veya Türk milleti olarak algılamasıdır. Çanakkale'de, Kafkaslarda ve Yemen'de savaşan; Bulgar, Sırp, Yunan, Ermeni, Rus, İngiliz ve Fransız baskı ve zulmüne uğrayan; Kafkaslar, Kırım ve Balkanlardan Anadolu'ya veya Erzurum, Trabzon, Van, Kars, Ardahan ve Artvin'den Orta ve Batı Anadolu yerleşmelerine sığınan; Adı Yemen'dir, Bitlis'te Beş Minare ve Çırpınırdı Karadeniz isimli türkülerle hüznlenen; İzmir marşıyla coşan ikamet ettiği vilayete göre Rizeli, Karanlı, Elazığlı, Kütahyalı, Tekirdağlı veya etnik kimliğine göre muhacir, Boşnak, Çerkez Tatar olarak ayrıştırılan Aşşelerin, Fadimelerin, Mehmetlerin, Ahmetlerin ortak adı Türk'tür.

KAYNAKÇA

- Adıyeke, A. N. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akay, T. (2019). 20. Yüzyıl Osmanlı Tarımında Patates Üretimi, Tüketimi ve Ticareti. *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 564-575). Ankara.
- Akça, B. ve Kıyanç, S. (2017). Malakanların Anadolu'da İzleri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18(39): 22-43.
- Akter, A. (2007). *Tehcir Öncesi Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü (1834-1915)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Altınay, A. R. (1926). *Türkiye'de Mülteciler Meselesi*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Asker, A. (2015). Birinci Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Esirleri Konusunda Bazı Tespitler. *Uluslararası Sempozyum 1914'ten 2014'e 100. Yılında Birinci Dünya Savaşını Anlamak 20- 21 Kasım 2014* içinde (ss. 543-576). İstanbul.
- Beydilli, K. (1988). 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler. *Belgeler*, 3(17): 365-434).
- Bilge, A. S. (1966). *Milletlerarası Politika*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Coşkun, T. (2010). *Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalık, R. ve Tepekaya, M. (2006). Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (16): 205- 228.
- Durusoy, M. C. (2017). *Coğrafi İşaretleli Gastronomik Ürünlerin Bölge Halkı Tarafından Algılanması Üzerine Analitik Bir Araştırma:*

Kars Kaşarı Örneği (Yayımlanmamış doktora tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdem, U. (2008). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gündüz, T. (2012). *Alahimanet Bosna, Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

İkdam Gazetesi. (1091, 19 Nisan).

İkdam Gazetesi. (1900, 6 Kanunisanı).

İkdam Gazetesi. (1901, 22 Temmuz).

İkdam Gazetesi. (1903, 4 Nisan).

İkdam Gazetesi. (1918, 1 Mart).

İkdam Gazetesi. (1918, 5 Mart).

İleri Gazetesi. (1338, 21 Temmuz).

İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Cilt 1 ve 2). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (187-1890)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İpek, N. (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*. Trabzon: Serander Yayınları.

İpek, N. (2007). Osmanlı Coğrafyasında Yapay Ulus Devlet Kurma Projeleri. V. Usta (Ed.), *Başlangıçtan Günümüze Pontus Sorunu* içinde (ss. 11-28). Ankara: Serander Yayınları.

İpek, N. (2018). *Canik ve Göç*. Samsun: Canik Belediyesi Yayını.

Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri* (Çev. B. Tırnakçı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaynar, K. K. ve Ak, G. (2015). 19. Yüzyılda Çokkültürlü İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Sürgün ve Göç: Malakanlar Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(2): 1-22.

- Kırımlı, H. (2012). *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Konan, B. (2008). Osmanlı Devleti'nde Çocuk Düşürme Suçu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(4): 319-335.
- Landry, A. (1937). *Nüfus İnkılabı* (Çev. S. Karsel). Ankara: Selen Basımevi.
- Lebon, G. (1932). Bir Nüfus Fazlalığı Neticesi Olan Harplar. *İçtihat*, 356: 5848.
- Mccarthy, J. (1995). *Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Menekşe, M. (2018). Girit Müslümanlarının Zorunlu Göçü: Sevk ve İskânı (1897-1913) (Yayımlanmamış doktora tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Meray, S. L. (Çev.). (1993). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Nazır, B. (2006). *Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Örenç, A. F. (2009). *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.
- Özdemir, M. (2007). *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Ülkesinde Yaşanan Göç Hareketleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Özoğuz, K. (1972-1973). Nüfus Hacmi ve Artışı Üzerine Çağlar Boyu Süregelen Tartışmalara Toplu Bir Bakış. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 32(1-4): 45-48.
- Quataert, D. (2004). 19 Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914. H. İnalcık ve D. Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu-*

- nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Cilt 2) içinde (ss. 887). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Saygın, S. ve Hata, D. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3): 313-333.
- Shaw, S. J. (2014). *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şimşek, F., Eroğlu, H. ve Dinç, G. (2009). Osmanlı İmparatorluğunda İskat-ı Cenin. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6): 593-609.
- Turhan, M. (1987). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*. Ankara: İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Yalçın, K. (2005). *Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları*. İstanbul: Birzamanlar Yayıncılık.
- Zafer, A. B. (2017). İnegöl'de Birlikte Yaşama Kültürü: Yerli-Göçmen İlişkilerinin Tarihsel Analizi. D. Yavaş ve S. Sevim (Ed.), *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler* (Cilt 2) içinde (ss. 560-572). İnegöl: İnegöl Belediyesi.